

IVAN OD PALIŽNE, PRIOR VRANSKI, VITEZ SV. IVANA

Neven Budak

Kosovska bitka, čiji je sudionik, po svemu sudeći, bio i Ivan od Paližne, nagovijestila je vlastitu »jesen srednjega vijeka« jugoistočne Evrope. U sudaru dvaju svjetova, što su u mnogočem bili sličniji no što smo danas skloni opažati, vitalnost Istoka potisnula je istrošene koncepcije zapadnog sustava. Ideali viteštva, glavnog odličja vojnog prestiža Zapada, u smiraju 14. stoljeća pomalo su zaboravljeni, mijenjani sve više težnjama k titulama i materijalnim dobrima.¹ Čak i rijetki viteški redovi što ih je još trebalo ozbiljno shvaćati, poput vitezova Sv. Ivana, ulagali su više napora u borbu protiv nevjernika samo u pograničnim evropskim stranama, kao na Rodosu, dok su na kontinentu brinuli prije svega o svojim posjedima i приходima. Topljenje viteškog morala pratila je i promjena načina ratovanja, ali ne dovoljno brzo. Zaslijepljeni vlastitim lažnim sjajem, gubili su evropski vitezovi bitku za bitkom: Marica, Kosovo, Nikopolje, Varna, ponovno Kosovo, Krbavsko polje, Mohač. Čvrsti oklopi bili su im posljednji adut u borbi protiv protivničke lake konjice, ali su i njega uskoro izgubili. Ivan Hasišteinsky z Lobkowicz, prikupljajući u Zadru vijesti o krbavskoj bici, s divljenjem i strahom je zapisao: »I nisu vidjeli nikada, otkad svijet pamti, tako opremom opskrbljenih Turaka kako su ti bili; imali su ravno kao i kršćani oklope, željezne ovratnike sprijeda i straga, zatim alabarde i kacige na sebi.«²

U takvim je okolnostima djelovao i živio Ivan Paližna, naš najistaknutiji i najbolje poznati vitez.

Prvi je o njemu sustavnije pisao I. Kukuljević u raspravi o vranskom prioratu.³ Utvrdio je da je Ivan imao oca istoga imena, braću Tomu i Petra, te nećake Jurja, Berislava, Ivana, Nikolu, Matu i Petra. Prema tužbi splitskih građana iz 1388.⁴ zaključio je Kukuljević da je Ivan već od 1370.

¹ M. Bloch, Feudalno društvo, Zagreb 1958, 368—376; J. Huizinga, Jesen srednjega vijeka, Zagreb 1964, 83—106; G. Duby, Guillaume le Maréchal ou Le meilleur chevalier du monde, Fayard 1984.

² V. Klaić, Povijest Hrvata 4, Zagreb 1973, 232.

³ I. Kukuljević, Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci u Hrvatskoj, Rad JAZU 81, 1896, 1—80.

⁴ Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae 17, 1981, 153 (dalje: CD).

bio potprior ili preceptor Vrane.⁵ Kao prior se tada spominje Baudon Cornuto.⁶ Godine 1384, kako tvrdi Kukuljević, nosi Ivan i titulu dubičkog župana, što nismo mogli provjeriti.⁷

Kukuljević se nije zadržao samo na iznošenju podataka i danas uglavnom dobro poznate Paližnine biografije, već je pratio i sudbinu njegovih rođaka. Upozorio je tom prilikom na zabunu nastalu zbog istovjetnosti imena i titula Ivana Paližne i Ivana Horvata, do koje će češće dolaziti, a koja će biti napose zanimljiva u raspravi o sudjelovanju Hrvata u kosovskoj bici. Prvi je grešku učinio Pray, istaknuti historičar ivanovaca, koji spominje priora Ivana Berislavića Gradskog, nećaka Ivana Horvata, mada se očito radi o nećaku Ivana Paližne.⁸ Prior Ivan mlađi spominje se kao takav sve do 1395, kada mu je priorska čast oduzeta, umjesto čega je dobio preceptorat Bele. U novoj je dužnosti podijelio svojim podložnicima u Ivancu gradske povlastice.⁹

U raspravi o protudvorskom pokretu F. Rački je, nadovezujući se na Kukuljevića, pokušao još bolje rasvijetliti Paližninu ličnost, pogotovo u kontekstu bune čiji je bio predvodnik.¹⁰ Tražeći njegovo porijeklo, pretpostavio je da bi mogao biti rodom iz današnjeg Palešnika blizu Garešnice.¹¹ Uzroke bune vidio je pak u činjenici da za čitavo vrijeme Ludovikove vladavine nijedan hrvatski ban nije bio Hrvat, na što se nadovezala i samovoljna vladavina Nikole Gorjanskog.¹² Iako bez konkretnih dokaza, povezo je bunu u Vrani s onom nekolicine zadarskih građana, a to opet s gradnjom dviju Tvrtkovih galija 1384. u Veneciji, kojima je očiti cilj bio napad na dalmatinske gradove.¹³ Slijedeći pisanje Pavla Pavlovića, prihvatio je 16. veljače 1391. kao datum Paližnine smrti.¹⁴ Podjeljujući Paližninoj buni značaj kakav nije mogla imati, a koji je sam u svojoj političkoj djelatnosti priželjkivao, zaključio je Rački: »U Stjepanu Tvrdku i Ivanu od Paližne izgubi dakle narodna pomisao o državnoj zajednici zemalja našega naroda dva ponajglavnija zatočnika.«¹⁵

Već je u ovoj raspravi Rački načeo problem sudjelovanja Hrvata u bici na Kosovu. Pozivajući se na dotada neiskorišteni izvor (Annales Foroliviensis), smatrao je da su na Kosovu bili i hrvatski odredi pod vodstvom

⁵ Kukuljević (kao u bilj. 3), 63.

⁶ Isto, 60; L. Dobronić, Viteški redovi, Zagreb 1984, 148—149.

⁷ Kukuljević (kao u bilj. 3), 66.

⁸ Isto, 73.

⁹ M. Hrg, Ivanec prvi puta u povijesnom dokumentu od 22. lipnja 1396, Ivanečki kalendar 75, 1975.

¹⁰ F. Rački, Pokret na slavenskom jugu koncem XIV i početkom XV stoljeća, Rad JAZU, 2, 3 i 4, 1868.

¹¹ Isto, 2/107.

¹² Isto, 95—97, 116.

¹³ Isto, 112.

¹⁴ Isto, 3/110.

¹⁵ Isto, 3/112.

bana Ivana Horvata.¹⁶ Čini se da mu nije ni palo na pamet da bi se u banu Ivanu, pod čijim su se vodstvom na Kosovu borili križari, mogao kriti Paližna. Istu je misao ponovio, donekle je razradivši, u radu objavljenom u povodu 500. obljetnice kosovske bitke.¹⁷ Suprotstavivši se Ruvarcu koji je odbacio mogućnost sudjelovanja Hrvata u bici, pokazao je da su oni tamo nedvojbeno bili.¹⁸ Potvrdu svojoj tezi da ih je vodio Ivan Horvat vidio je i u činjenici da se on ne spominje ni u kakvim zbivanjima u Ugarskoj u vrijeme bitke, nego tek nakon nje.¹⁹

Vrlo je detaljno o Paližni i čitavoj buni pisao V. Klaić.²⁰ Upozorio je da se mjesto Paližna, osim u Palešniku kod Garešnice, možda može tražiti i u Palični u komarničkom arhiđakonatu, gdje se 1334. spominje crkva Sv. Petra.²¹ Ivanovu djelatnost prati od 1381, kada se sukobio s dvojicom zadarskih građana zbog sela Bojišće i Zablacé, što su ih ovi otkupili od pret-hodnog priora, a Paližna ih je silom vratio redu, poštujući nalog velikog meštra da se povrate sva nepravedno otuđena imanja.²² Uz kraljičinu je dozvolu 1382. založio posjed Uj udvar (Novi dvor) na rijeci Kanjiži za 400 dukata, pod izgovorom da mu je novac potreban za obranu i uzveličenje svete majke Crkve. Potporu kraljica dobio je i kada mu je meštar njihovih dvorjanika Jakov de Kolus oteo kmeta s posjeda Gerenaš u Tolnanskoj županiji, u travnju 1383.²³ Klaić iz toga zaključuje da su odnosi priora s kraljicama u prvo vrijeme nakon Ludovikove smrti bili dobri, te priznaje da se ne može zasigurno utvrditi pravi razlog bune. Ne odbacuje stoga mogućnost da ju je Paližna podigao na nagovor Tvrtka i Hrvoja, a možda i Mlečana.²⁴

Čim je buna započela, kraljice su se odlučno otputile u Hrvatsku i za kratko vrijeme u listopadu 1383. osvojile Vranu, iz koje je Paližna pobjegao, kako se čini, k Tvrtku. Kraljice su mu oduzele piorsku čast i njome odlikovale Raimunda de Bellerio Monte (Bellomonte). Biskupu Pavlu Horvatu, u to vrijeme još uvijek njihovom samo prikrivenom protivniku, naložile su da vrati pavlinima u Dubici posjed Otok što im ga je Paližna nepravedno oduzeo.²⁵

Paližna je novi oslonac našao u Karlu Dračkom, te mu se pridružio u borbi za ugarsku krunu, tako da je od 1385. ponovno aktivan u Hrvatskoj.²⁶ Nakon Karlove smrti nastavlja borbu protiv kraljica i sudjeluje u pokolju kod Gorjana, a pošto je Elizabeta bila ubijena, preuzeo je upravu nad Dal-

¹⁶ Isto, 3/92.

¹⁷ F. Rački, Boj na Kosovu. Uzroci i posljedice, Rad JAZU 97, 1889.

¹⁸ I. Ruvarac, O knezu Lazaru, Novi Sad 1888, 331—333.

¹⁹ Rački (kao u bilj. 17), 51.

²⁰ Klaić (kao u bilj. 2), sv. 2.

²¹ Isto, 238.

²² Isto; Dobronić (kao u bilj. 6), 128.

²³ Klaić (kao u bilj. 2), sv. 2, 239; Kukuljević (kao u bilj. 3), 64.

²⁴ Klaić (kao u bilj. 2), sv. 2, 239.

²⁵ Isto, 239—241.

²⁶ Isto, 252.

macijom i Hrvatskom, noseći titulu bana Slavonije, Hrvatske i Dalmacije.²⁷ U tom je svojstvu dao u zakup Firentincu Marinu sav prihod od soli i carina u Dalmaciji. Bilo je to u siječnju 1387, ali su uspjesi što ih je tada postigao, osvojivši što oružjem, a što pregovorima veliki dio Hrvatske i Dalmacije, ubrzo izbrisani žestokim napadom Ivana Frankopana i knezova Kurjakovića. Nakon niza poraza, Paližni su ostali samo Klis i Vrana. U želji da mu ih preotme, Žigmund imenuje novog priora, Alberta Lackovića.²⁸ Međutim, uz pomoć savezničke bosanske vojske, Paližna s uspjehom razbija opsadu Vrane u studenom, a u prosincu opsjeda svog suparnika u Ninu.²⁹

Početakom 1388. Tvrtko je imenovao Paližnu svojim namjesnikom u Hrvatskoj, pa ga čak i Trogirani, šaljući mu pomoć u žitu, nazivaju priorom i banom Hrvatske i Dalmacije.³⁰ To je ujedno i vrijeme stvaranja velikog saveza hrvatskih i slavonskih pobunjenika s Tvrtkom i Lazarom. Klaić prihvaća mišljenje Račkoga da je na Kosovo išao Ivan Horvat, a da se Paližna za to vrijeme borio u Hrvatskoj.³¹ Bez bosanske pomoći, u srpnju je pao Klis, ali se ratna sreća promijenila dolaskom novih Tvrtkovih četa u kolovozu. U listopadu je Žigmundova vojska, potpognuta Zadranima, iznova opsjela Vranu, ali je doživjela težak poraz u bici u kojoj je i sam Paližna bio ranjen, dok je mnoštvo njegovih vitezova izginulo.³²

Nemirnom vremenu protudvorskog pokreta posvetio je F. Šišić mnogo pažnje u monografiji o Hrvoju Vukčiću Hrvatiniću.³³ U odnosu na prije navedena djela, nije donio mnogo novoga o Paližni, nego je tek usput napomenuo da je vjerojatno izabran za priora 1378, kao nasljednik Raimunda de Bellmonta.³⁴ Usto je mislio da se Paulus de Paulo zabunio kada je kao datum Tvrtkove smrti naveo 23. ožujka, jer se u Dubrovniku već 17. veljače znalo da je mrtav. Stoga pretpostavlja da je greškom zamijenio datume Tvrtkove i Paližnine smrti (16. veljače), što ipak neće biti točno.³⁵ U pogledu sudjelovanja bana Ivana u kosovskoj bici slaže se s Račkim, pa čak pogrešno tvrdi da izvor o tome izričito spominje Ivaniša Horvata.³⁶

Tek u jednom kasnijem radu Šišić će promijeniti to mišljenje i prvi iznijeti ideju da je na Kosovo išao Paližna.³⁷ Svoju je tvrdnju nastojao potkrijepiti time da je Horvat bio ban između 1375. i 1381, ali ne i 1389, dok je Paližna tu titulu nosio od 1386. sve do smrti.³⁸

²⁷ Isto, 257—261.

²⁸ Isto, 274.

²⁹ Isto, 278—279.

³⁰ Isto, 281.

³¹ Isto, 288.

³² Isto, 292—293.

³³ F. Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba*, Zagreb 1902.

³⁴ Isto, 247, bilj. 15.

³⁵ Isto, 256—257, bilj. 210.

³⁶ Isto, 73.

³⁷ F. Šišić, *Nov prilog o kosovskom boju*, *Starohrvatska prosvjeta*, Nova serija I, 1927.

³⁸ Isto, 90—91.

Dugo se vremena o Paližni nije pisalo, sve do priloga E. Peričića o njemu i Petru Berislaviću.³⁹ Pored već poznatih podataka, Peričić je istaknuo da se Paližna već u sedamdesetim godinama (1372, 1378. i 1379) borio u Italiji za Ludovika, pa iz toga pogrešno zaključuje da je upravo on vodio vojsku što je u prvoj polovici 1383. išla u pomoć Karlu Dračkom. Zbog toga je, misli Peričić, i postao osoba osobita Karlova povjerenja.⁴⁰ Dobro je zapazio da Paližne nema na popisu sudionika Horvatove lige, među imenima popisanim u proglasu o izmirenju zavjerenika s kraljem 13. svibnja 1385.⁴¹ Objasnio je to Paližninim izravnim oslanjanjem na Karla i Tvrtka, što bi značilo da svoju pobunu nije ugovarao s Horvatima.

Peričić je također pretpostavio da je na Kosovo išao Paližna, a da pritom nije spomenuo ranije Šišićevo mišljenje.⁴² Priorovu odsutnost u vrijeme bitke tumačio je osvajanjem Klisa od strane Ladislava Lučenca.⁴³ Na poslijetku, slijedeći donekle Račkoga u njegovu razmišljanju o općejužnoslavenskom otporu tuđinskim presizanjima, istakao je kako je nakon što je Paližna odustao od pomaganja Ladislava zbog njegove očite pasivnosti, buna postala »borbom južnog slavenstva protiv samovolje i nezainteresiranosti za urgentne državne potrebe lakomisljenog Sigismunda«.⁴⁴

Potpuno nove izvore o Paližni pronašla je u arhivu malteških vitezova L. Dobronić.⁴⁵ Pretpostavila je da je moguće da se prva vijest o njemu krije u naredbi velikog magistra prioru Petru Cornutiu neka zaredi za viteza nekog Ivana iz Zagreba, što je zabilježeno 1365.⁴⁶ Ovaj je podatak teško doista dovesti u vezu s Ivanom, pa je mnogo zanimljivije njegovo imenovanje za priora 12. ožujka 1382, kada se ističe da mu se priorat ponovno dodjeljuje na deset godina, što bi značilo da ga je prvi put dobio već 1372.^{46a} Nejasnoću u sve to unosi činjenica da se 1374—1381. kao prior u izvorima spominje Raimund de Belmonte, a da se 1381, kada se na toj časti prvi put navodi Ivan, priorom označava i neki Petar.⁴⁷

Prilikom preuzimanja priorata obvezao se Ivan konventu ivanovaca na Rodosu plaćati godišnji doprinos od 400 florena, s time da za samu dodjelu priorata plati još 1000. Istodobno je od velikog magistra dobio naglog da povрати sve posjede što ih je red izgubio u vrijeme njegova pret-

³⁹ E. Peričić, Vranski priori Ivan od Paližne i Petar Berislavić, Radovi Istraživačkog centra JAZU u Zadru 18, 1971.

⁴⁰ Isto, 252. Peričić nije iskoristio vijesti iz kronike na koju mu je pažnju skrenuo S. Antoljak.

⁴¹ Isto, 260.

⁴² Isto, 278—279.

⁴³ Isto, 279.

⁴⁴ Isto, 277. U istome je svesku zadarskih Radova objavio tekst i L. Kos (Prior vranski i njegove funkcije u našoj pravnoj povijesti, 227—235). U njemu ima niz grešaka, među kojima je i tvrdnja da je Paližna bio rodom iz Križevaca (v. 230).

⁴⁵ Dobronić (kao u bilj. 6).

⁴⁶ Isto, 122.

^{46a} Isto, 127.

⁴⁷ Isto, 127; CD 16, 190.

hodnika Raimunda, među kojima su bila već spomenuta sela Zablaće i Bojišće u Ravnim kotarima te Veliko selo i Horvati u istočnoj Slavoniji.⁴⁸

L. Dobronić je također zapazila da je zalaganje posjeda Uj udvar bilo protivno interesima reda, jer se upravo u to vrijeme pripremao kapitul na kojemu se trebalo raspravljati o tome kako ponovno povratiti izgubljene posjede.

U srpnju 1382. izdao je veliki magistar na Paližninu molbu dozvolu da na području svoje očevine i priorata može slobodno podizati burgove i utvrđenja (castra et fortalitia). Tri dana potom dobio je dozvolu da primi u red pet plemića kao vitezove i još petoricu neplemića kao braću, što bi se sve moglo dovesti u vezu s pripremama za bunu.⁴⁹

Pozivajući se na pravila reda, L. Dobronić tvrdi da je prior Albert od Lučenca (!), u izvorima označen kao izabrani prior, postavljen protiv pravila, jer je priora imenovao veliki magistar, a ne pojedini vladari. Drugačije je bilo s Gerardom Cornutiem, koji je postavljen za priora po svim pravilima reda 1386. g. (što znači da je Paližna otada nastupao kao uzurpator).⁵⁰

Ista je autorica upozorila da je tobožnja isprava pape Grgura iz 1385, kojom nalaže ivanovcima u Ugarskoj i Dalmaciji da pošalju 500 vitezova i isto toliko štitonoša u Romaniju, u borbu protiv Turaka, grubi falsifikat.⁵¹ Tako je otpala Kukuljevićeva pretpostavka da je Paližna u to vrijeme bio zauzet sakupljanjem i slanjem vojske u Bizant.⁵²

U tumačenju uloge i djelovanja Paližne unijela je nov element naglašavanjem važnosti borbe talijanske i provansalske nacije unutar reda za vlast nad prioratom Ugarske i Slavonije (Hrvatske). Situaciju je još više kompliciralo upletanje pape u izbor velikog magistra, a zatim i shizma u redu, koja je dovela do istodobnog postojanja dvojice velikih magistara (1383—1395). Papa je na mjesto velikog magistra doveo Juana Fernandez de Herediu, priora Katalonije, Aragonije i Provanse, čime je prekinuta tradicija biranja velikih magistara iz redova Francuza. Paližna je bio Herediin čovjek sve dok buna protiv kraljica nije uzela previše maha, kada ga je Heredia smijenio.⁵³

L. Dobronić smatra da je tada, kao i kasnije, priorat Vrane pripadao »talijanskom jeziku«, ali bi se moglo zaključivati i drugačije. Naime, 1374. za priora je imenovan dotadašnji prior Venecije Ivan de Riparia, ali ga je Ludovik odbio, vjerojatno zbog svojih odnosa s Venecijom.⁵⁴ Moguće je,

⁴⁸ Dobronić (kao u bilj. 6), 128, 156. Zanimljivo je uočiti da su Horvati dobili predikat upravo po posjedu Horvat (Croac) što su ga, izgleda, dobili od ivanovaca.

⁴⁹ Isto, 129.

⁵⁰ Isto, 130—131.

⁵¹ Isto, 130. Potrebno je napomenuti da je L. Dobronić na kraju svoje knjige donijela i prijepise dokumenata iz arhiva na Malti.

⁵² Kukuljević (kao u bilj. 3), 68.

⁵³ Dobronić (kao u bilj. 6), 125—126.

⁵⁴ Isto, 125.

dakle, da je Paližna zapravo bio zastupnik provansalskog jezika, kojemu je pripadao i njegov zaštitnik Heredia. To bi svakako više odgovaralo ukupnim političkim odnosima. U svakom slučaju, od sredine osamdesetih godina, red je izgubio čvrstu vezu s ugarskim prioratom, jer se od 1385. do 1401. u spisima velikog magistra ne nalazi nijedna vijest o njemu. Poneki je podatak ostao zabilježen tek u spisima generalnih kapitula.⁵⁵

Ovom pregledu valja pridodati i nekoliko enciklopedijskih tekstova o Paližni, koji su svi korektno napisani, s izuzetkom onoga u Vojnoj enciklopediji, a u kojemu se uopće ne spominje da je Paližna bio vranski prior.⁵⁶

O posjedu Paližna, kao i o porijeklu roda što se označavao tim imenom može se danas, na temelju sačuvanih podataka, reći mnogo više no što je to dosada učinjeno. Godine 1256. izvršeno je razgraničenje između zemalja župana Henrika i kastrenzesa utvrde Garić s jedne strane, te garićkih jobagiona s druge.⁵⁷ Jobagioni, sinovi nekog Berislava, imali su posjed Paližnu (Paličnu), čije se granice vrlo detaljno opisuju, tako da bi se i danas vjerojatno mogle dobrim dijelom slijediti. Pored toga, imali su i posjede Ebrisk, Lesbuch, Disnik i jedan neimenovani. Berislavovi sinovi zvali su se Ivan, Petar, Grgur, Martin, Bartolomej i Dominik, a spominju se ponovno 1278, kada pred čazmanskim kaptolom Ivan, sin Berislava, prodaje svoj dio posjeda Palična knezu Iliji Saksoncu, uz pristanak svoje braće Dominika i Martina, nakon čega mu je još uvijek preostao dio zemlje.⁵⁸

To što se jedan od Berislavovih sinova zvao Ivan, vodi nas do jedne mnogo kasnije isprave čazmanskog kaptola.⁵⁹ Godine 1366. izvršena je dioba posjeda Paližne (Palične) između Peteva, sina Ivana zvanog Fodor i njegove braće s jedne, te Luke, sina Nikole, sina Ivana, sina Berislava s druge strane. Petev je od posjeda odijelio jednu česticu (Horvathtelke) i dao je Luki, s time da se ovaj odrekao svih svojih prava na Paližnu. Luka je očito izravni potomak onog Berislava iz 1256, a Petev (Petar) i njegova braća nekoga od ostalih Berislavovih sinova. Berislav je i inače ime koje se javlja u rodu Paližna (nosi ga jedan priorov nećak). Paližne su, znači, sredinom 13. stoljeća bili jobagioni garićkog kastruma, a praocem roda možemo smatrati Berislava.

Na temelju navedenih isprava, kao i one kojom kraljica Marija oduzima Paližni posjede i dodjeljuje ih mačvanskom banu Stjepanu, može se ustanoviti slijedeće rodoslovlje Paližna:

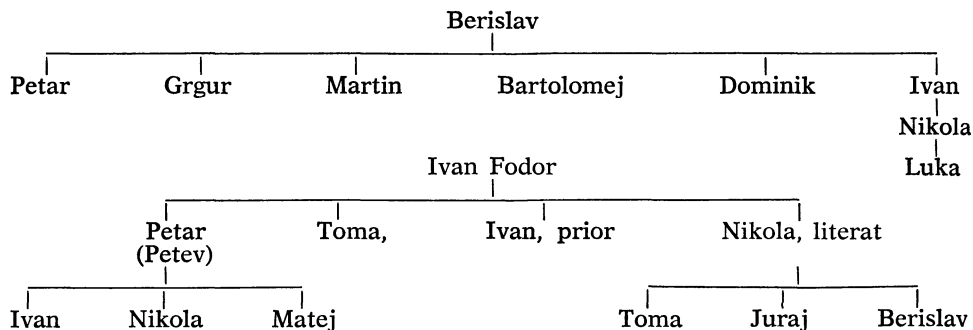
⁵⁵ Isto, 133.

⁵⁶ St. Stanojević, Narodna enciklopedija III, 1928 (M. Prelog); Enciklopedija Jugoslavije VI (I. Kampuš); Enciklopedija Leksikografskog zavoda V; Vojna enciklopedija VI (D. Joksimović, pešadijski pukovnik u penziji).

⁵⁷ CD 5, 27—30.

⁵⁸ CD 6, 247. 1265. spominju su Ivan i Domankus (Dominik), sinovi Berislava, kao svjedoci jednog razgraničenja (CD 5, 539). I kasnije su se dijelovi Paližne prodavali, ali se iz rijetkih podataka ne može rekonstruirati obiteljska genealogija, već se samo naslućuju neke rodbinske veze (CD 6, 194 i 517; 8, 114).

⁵⁹ CD 13, 588—589.

Prva vijest o prioru Ivanu potjecala bi, prema tome, iz 1366, kada su djeluje u diobi baštine svoga roda. Naime, i inače se znalo da je prior imao braću Petra i Tomu, kao i navedene nećake, te da mu se otac zvao također Ivan. Sada tomu možemo dodati da je otac nosio nadimak Fodor, a da je prior imao još jednog brata, literata Nikolu, čiji su sinovi bili njegovi vjerni politički sljedbenici. Inače, Nicolaus literatus de Garich spominje se već 1354, a u vrijeme diobe već je mrtav.⁶⁰

Rod Paližna bio je, dakako, brojniji, pa se u dokumentima navode neki koje s prije spomenutima ne možemo dovesti u vezu. Tako 1383. svećenik Stjepan de Palisna svjedoči o nekom posjedu u blizini potoka Kamarja, a navodi se kao »conprovincialis« stranke iz Zerdahela.⁶¹ U blizini teče rječica Mosina (Mušina, Mošinja) na kojoj je posjed Međurič, čiji su sujedi 1386. Jakov de Palichna i njegovi sinovi.⁶²

Ne samo porijeklo roda već i smještaj posjeda Paližna mogu se, znači, prilično precizno odrediti. Današnji Palešnik nalazi se jugoistočno od Rače (Nove Rače), a Mušinja sjeveroistočno.⁶³ Smještaj posjeda Chokostina i Zywech, oduzetih Paližni 1382, ne može se utvrditi.

Kako sam Ivan nije imao djece, naslijedili su ga njegovi nećaci Ivan i Nikola. Ivan je i sam postao samozvani prior Vrane, dok je Nikola bio knez Ostrovice. U veljači 1392. zarobio ih je obojicu Vuk Vukčić i zahtijevao da bosanskom kralju predaju obje utvrde, smatrajući ih, djelomično s pravom, kraljevskim gradovima.⁶⁴ Ipak, u travnju iste godine obojica su ponovno na slobodi i u posjedu svojih gradova.

1395. Nikolu su zarobili Turci, ali se vratio iz ropstva i živio na Žigmundovu dvoru kao *aulae regiae juvenis*. Na njegovu molbu pisao je Žigmund garićkim pavlinima da Nikolinin izaslanicima vrate neke dragocjenosti i listine vranskog priorata, što ih je mlađi prior Ivan nešto prije toga

⁶⁰ CD 12, 229 i 253.

⁶¹ CD 16, 422.

⁶² CD 17, 8.

⁶³ J. Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti*, Osijek 1910, 77—78.

⁶⁴ Kukuljević (kao u bilj. 3), 79.

kod njih pohranio.⁶⁵ Ivan je pak, kako smo spomenuli, 1395. maknut s položaja priora i postavljen za preceptora Bele. Sve to dokazuje da su nećaci okorjelog buntovnika malo nakon njegove smrti promijenili stranu i prišli Žigmundu, tako da su ne samo slobodno boravili u Slavoniji, nego su čak bili i u najbližoj kraljevoj pratnji. Na temelju veza s pavlinima u Gariću može se pretpostaviti da su boravili i u Paližni, koja im je možda vraćena.^{65a} Njihov povratak u Slavoniju, odakle je Ivan dvadesetak godina ranije prenio sjedište moći svoga roda u Hrvatsku, možda je vezan i uz poraz pobunjenika pod Doborom.

Još jedna neiskorištena isprava donosi podatak o Paližni.⁶⁶ Zato što je bio assecla (dvorjanik?) Ivana Paližne, izgubio je Tibald od Svetačja neke posjede godine 1389. Žigmund ga naziva »Tybaldus, filius Desseu de Zenche, assecla Iohannis Cinasi, filii Iohannis de Palisna, nostri notorii infidelis«. Jasno je da prior nije imao sina, te da je ovaj Iohannes Cinasus upravo on sam, pa je tako glasilo njegovo puno ime.

Promatramo li uspon Paližne k priorskoj časti, bit će blizu istine tvrdnja suvremenog pjesnika Laurencia de Monacis da ga je iz kolibe do priorata uzdigao kralj Ludovik.⁶⁷ Početak karijere, kao uostalom i čitav život, Paližna je gradio boreći se s mačem u ruci u službama raznih vladara. U početku svakako nije bio više od sitnog plemića, ali sigurno nije bio ni manje od toga. U red ivanovaca nije mogao biti primljen nitko tko ne bi bio plemić, pa je čak morao dokazati da su mu i preci tijekom nekoliko generacija bili plemeniti. Stalno dijeljenje istog zemljišnog posjeda kroz tri koljena, među mnogo braće, moralo je Ivana dovesti u težak materijalni položaj, tako da je, poput mnogih plemićkih sinova u sličnoj situaciji, sreću potražio u viteškom životu.

Počeci njegova viteškog života obavijeni su mrakom i nije sasvim nemoguće da je doista stupio u red ivanovaca 1365. kao Ivan iz Zagreba. Svakako je u to vrijeme morao početi stjecati ratnička iskustva, jer će se vrlo brzo pojaviti u Italiji kao jedan od istaknutih kapetana ugarske vojske.

Loši odnosi Venecije i Ludovika došli su ponovno do izražaja 1372, kada je kralj stao u obranu svog saveznika Francesca Carrare, gospodara Padove, u njegovu ratu s Republikom.⁶⁸ U ugarskoj vojsci što je Padovancima stigla u pomoć našao se i »nabelle cavaliere Zuane Ongaro«.⁶⁹ Samo po sebi

⁶⁵ Isto, 80.

^{65a} 12. svibnja 1391. spominje se u Garešnici Briccius, filius Iohannis Palachna, ali se ne može tvrditi da je on sin priorovog nećaka Ivana (CD 17, 354). Bösendorfer također tvrdi da su Paližne zadržali dio posjeda nakon 1382 (kao u bilj. 63, 78).

⁶⁶ CD 17, 200.

⁶⁷ Laurentii de Monacis Carmen seu historia de Carolo II, cognomento parvo rege Hungariae, u: Laurentii de Monacis Chronicon de rebus Venetis, Venetiis 1758, 327.

⁶⁸ Klaić (kao u bilj. 2) sv. 2, 192—193.

⁶⁹ Galeazzo e Bartolomeo Gatari, Cronaca Carrarese, confrontata con la redazione di Andrea Gatari (1318—1407), Rerum italicarum scriptores XVII, p. I, 1931.

ovo nam ime ne bi mnogo govorilo kad iz dvije druge rukopisne, dosada neobjavljene kronike ovoga rata, ne bismo znali da se slavni vitez inače zvao Zuanne de Polisna schiavo, odnosno Zuane dalmato de Poliza.⁷⁰ Ova je posljednja zabuna nastala valjda zato, jer je već tada vodio odrede iz Hrvatske, što bi odgovaralo žalbi Splićana da ih je uznemiravao već oko 1370.

Prva anegdota govori o tome kako je mletački zapovjednik Zacharia Fredo da Modena u studenom 1372. zarobio Ivana i neke njegove Ugre, te im oduzeo oružje i konje. Protiv takvog se postupka Ivan žalio vrhovnom kapetanu, jer je to bilo »contra ogni ordene de' fatti d'arme e ciaschuno buon omo d'arme, ché mai no fu usanza di tuore arme né cavalli un uomo d'arme a l'altro«, ali je ipak morao otići pješice, zaklevši se na osvetu.⁷¹ Odmah idućeg dana sakupio je svoje ljude i, tjeran bijesom, radi osвете napao Zachariu u selu Cervarese Santa Maria, sjeverozapadno od Padove. Nakon žestoke bitke zarobio ga je i odveo u tamnicu u Padovu, gdje je Francesco Carrara poveo istragu o postupku mletačkog zapovjednika. U tu je svrhu čak dobio i pismeni izvještaj vrhovnog zapovjednika mletačke vojske, koji je u svemu potvrdio Ivanovu izjavu, pa je Carrara odlučio da se Zacharia može iskupiti iz Ivanova zarobljenništva za 1000 dukata, dva konja vrijedna 200 dukata i dva komada baršuna. Ivan mu je dao rok od osam dana da sakupi otkupninu, a kada je ovaj došao tek deveti dan izjutra, bacio ga je u tamnicu, jer nije ispunio zavjet.⁷²

U to je vrijeme došlo u Padovu pismo ugarskog vojskovođe Benedikta da stiže s novih 1200 vojnika. Ivan mu je izašao ususret sa svojih 70 konjanika, prešao Piavu i tu ga zatekao. Upozorio ih je da ih na drugoj obali čeka mletačka vojska od 300 konjanika i 2000 pješaka, pod komandom Tadea Giustiniana, sa zadatkom da spriječi njihov prelazak preko rijeke. Zbog toga je savjetovao da se podijele na dvije skupine, pa da jedna pokuša prijelaz kod mjesta zvanog Ospedale, a druga kod Nervesse, gdje će proći neopažena. Benedikt je sa 600 ljudi pošao prema Mlečanima, a Paližna je vodio drugu skupinu. Uslijedila je bitka u kojoj kronicar s najvećim divljenjem govori o Paližni koji se, nošen bijesom, bacio na neprijatelja.⁷³

Druga verzija iste kronike, različita tek u ponekom detalju, na ovome mjestu iste podvige pripisuje Ugru kojega naziva Zuane Zotto te ne ostavlja sumnje da se radi o istom čovjeku.⁷⁴ Zuane Zotto javljat će se još nekoliko

⁷⁰ Isto, 74, bilj. 4.

⁷¹ Isto, 74.

⁷² Isto, 75.

⁷³ Isto, 76—77.

⁷⁴ Isto, 76. Zotto isprva asocira na mletački *zoto*, što znači hrom, ćopav. Grafijski, međutim, više odgovara njemačkom *Zotte*, od čega u hrvatskom i slovenskom *cota*, što znači čuperak, kovrča (v. P. Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I, Zagreb 1971, 272). Mađarski *fodor*, što je nadimak Ivanova oca, također znači kovrčav. To govori u prilog identifikaciji Ivana Paližne sa Zuanom Zottom, odnosno Ivanom Ugrom. Njegov spomenuti nadimak *Cinasus* možda je nastao greškom prepisivača od *cincinnus*, što bi također značilo kovrčavi. Sam oblik *cinusus* inače nema nikakvog značenja. Zahvaljujem na upozorenjima s tim u vezi kolegici B. Kuntić-Makvić.

puta i u osnovnoj verziji kronike te smijemo zaključiti da je to bio nadi-
mak Ivana Paližne.

Nakon velike pobjede ugarsko-padovanske vojske kod Piave di Sacco u
svibnju 1373, vratio se Ivan sa svojim vojnicima u Ugarsku, vodeći velik
broj zarobljenika, među njima i Giustiniana.⁷⁵

Ponovno ga susrećemo u Italiji mjesec dana kasnije, kada se s uspje-
hom bori protiv 5000 Turaka koje je Venecija dovela sebi u pomoć.⁷⁶ U srp-
nju se istaknuo u bici kod nekog mosta, kada je sam, pješice i s kopljem
u ruci, poveo napad.⁷⁷

Pokazana hrabrost i veliki uspjesi donijeli su mu ugled kod Francesca
Carrare, pa ga je, nakon sklopljenog mira s Venecijom, bogato nagradio,
nazvao svojim prijateljem i dopustio mu da sa svojim ljudima prijeđe u
službu Barnabea Viscontia, koji se tada spremio na rat s papom.⁷⁸

Ivana Ugra susrećemo u kronici još jednom, u svibnju 1380, kada je
zapljenio mletačku opskrbu i odveo je u Furlaniju.⁷⁹ To je, čini se, bio
njegov posljednji čin u talijanskim ratovima. Točno godinu dana kasnije
prvi se put spominje kao prior, prilikom sukoba oko Bojišća i Zablaća.

Spomenuta kronika govori i o drugom Ivanu Paližni, nećaku starijeg
vranskog priora. On je u lipnju ili srpnju 1381. u ime kralja predao mjesto
Bufoledo gospodaru Padove.⁸⁰ S njime u vezi javljaju se neke nejasnoće.
Kararska ga kronika naziva »misser Zuane Bano dala Serena«, u nekim
svojim rukopisima samo »Giovanni dala Serena«, a tzv. Foscariniev Anonim
ga zove Giovanni dalla Croce. Nijedan od tih oblika nije poznat u doma-
ćim izvorima, a kako nam rukopisi nisu bili dostupni, nije moguće sa
sigurnošću prihvatiti tvrdnju priređivača Kararske kronike da se doista
radi o nećaku Ivana Paližne. Zanimljivo je da, makar u jednom navodu,
nosi titulu bana koju nipošto nije imao, pa nas to navodi na pomisao
da su stranci možda banovima nazivali istaknute vojskovođe ugarskih kra-
ljeva, bez obzira na njihove stvarne titule. Inače, u drugoj Kararskoj kro-
nici Andrije Gataria, ban Ivan (Giovanni Bano) je Ivan Horvat, mnogo
puta spomenut u opisu, ponešto iskrivljenom, bune u Ugarskoj.⁸¹

Nakon ratova u Italiji, Ivan se vratio u Hrvatsku gdje je postavljen
za vranskog priora. Njegova ratnička (nećemo reći: nasilnička) ćud došla
je odmah do izražaja u sukobu sa zadarskim građanima, u kojemu se nije
pozivao na sud, nego na snagu oružja. Shvaćajući da u nemirnim vreme-
nima odlučuju vojnički jaki, dao se u srpnju 1382. na pripreme: dobivši
dozvolu velikog magistra da podigne utvrde na privatnim i prioratskim po-
sjedima, založio je dva mjeseca kasnije Uj udvar, kako bi valjda došao do
novaca za gradnju.

⁷⁵ Isto, 112.

⁷⁶ Isto, 113.

⁷⁷ Isto, 119.

⁷⁸ Isto, 128—129 (10. studenog 1373).

⁷⁹ Isto, 192.

⁸⁰ Isto, 205.

⁸¹ Isto, 238, 257—258, 285—286.

Herediina dozvola pokazuje nam početak nastojanja Paližne da vranski priorat počne tretirati kao vlastiti posjed. Dozvola je naime obuhvatila pravo utvrđivanja i na očevini, kao da ona sa zemljama priorata čini cjelinu. Time je, osim toga, povrijeđeno jedno od osnovnih regalnih prava, jer je samo kralj mogao odobriti podizanje utvrda na zemljama svojih feudalaca. Možda Paližna već tada nije mnogo mario za kraljice, jer ženska vladavina, mogao je to vidjeti i u Napulju, nije donosila ništa dobro. Istodobni sukobi unutar reda, u kojemu će uskoro doći do otvorene shizme, mogli su ga navesti na pomisao i o osamostaljenju od samog velikog magistra i kapitula.

Po odsutnosti bilo kakvih vijesti o ugarsko-hrvatskom prioratu u posljednjih petnaest godina 14. stoljeća u spisima velikog magistra može se zaključiti da mu je to i uspjelo. Vjerojatno ga je dijelom i zbog toga, a ne samo zbog bune, Heredia smijenio. Kako smo vidjeli, bez uspjeha, jer je i nadalje upravljao Vranom, a svakako i drugim posjedima ivanovaca u Hrvatskoj.

Povijest ivanovaca u Ugarskoj i Hrvatskoj nažalost je slabo poznata i ostavlja mnoge nedoumice. Među njima je i pitanje odnosa vranskog priorata s ugarsko-hrvatskim.⁸² Radi li se o jednom ili o dva priorata? Ako nam formalno stanje nije jasno, faktično su u vrijeme Paližne, a i njegova nećaka, postojala dva priorata. Vranski je bio pod njegovom upravom, dok je drugi prior (Ivan Hedervar, Gerard Cornuti, Albert Lacković) upravljao ivanovcima u Ugarskoj i Slavoniji.

Možda za procjenu odnosa političkih snaga u vrijeme smjenjivanja Paližne nije nezanimljivo pismo kojim veliki magistar Rikard, »protumagistar« Heredia, nalaže bratu Karlu de Peschio da povрати neku precepturu prioratu Vrane, koju je nepravedno oteo grof Celjski.⁸³ Podatak doduše ne govori mnogo, ali bi mogao upućivati na to da je Paližna, nakon što ga je Heredia odbacio, našao saveznika u suparničkom velikom magistru, koji ga je pomagao u borbi protiv Žigmundovih saveznika Celjskih.

Držeći jednu od ključnih utvrda u Hrvatskoj, s profesionalnim ratnicima pod svojim zapovjedništvom, Paližna se ponašao poput svakog feudalca, smetnuvši s uma gotovo sve zavjete viteza, napose viteza Sv. Ivana. Nakon što je zadarskim građanima i dubičkim pavlinima oteo posjede, napastovao je i Splitsane, podigao bunu protiv zakonitog vladara i, što je za viteza bilo možda najgore od svega, držao u zarobljeništvu kraljice, pa čak i sudjelovao u ubojstvu Elizabete. Sve je to ipak bio samo odraz općih prilika u dekadentnom evropskom viteštvu, unutar kojega se Paližna nije ponašao ni bolje ni gore od većine drugih.

Stupanjem u službu Karla Dračkog, s kojim je dijelio ratnu sreću u Italiji sedamdesetih godina, došao je do titule bana.⁸⁴ Teško je reći u kojoj

⁸² Dobronić (kao u bilj. 6), 141—145.

⁸³ Isto, 133.

⁸⁴ Čini se da se to zapravo posredno zaključuje na osnovi jedne kasnije isprave iz siječnja 1387, u kojoj Ivan samoga sebe naziva banom Slavonije, Dalmacije i Hrvatske (CD 17, 52).

je mjeri uspio ostvarivati bansku vlast za kratkotrajne Karlove vladavine, ali se kasnije očito susretao s mnogim teškoćama, pa čak i oružanim otporom. Naposljetku se mogao pouzdati još samo u Tvrtka, jer bez pomoći bosanske vojske nije mogao držati ni posljednje ostatke svojih posjeda, Klis i Vranu.

To se jasno vidi upravo u vrijeme zauzetosti Tvrtka borbom protiv Turaka. Njegov vojvoda i namjesnik u Hrvatskoj Vlatko Vuković otišao je na Kosovo s velikom vojskom, ostavljajući saveznike u Hrvatskoj bez zaštite. Ban Ivan, koji mu se pridružio sa svojim križarima, gotovo je sigurno bio Paližna.⁸⁵ Najvažniji je argument tome u prilog činjenica da je vodio križare, s kojima Ivan Horvat nije imao nikakve izravne veze. Moglo bi se pomisliti da to i nisu bili pravi križari, tj. ivanovci, nego samo ratnici koji su na odjeću prišili križ, što je i inače bio običaj kada se išlo u rat protiv nevjernika, ali je to ipak manje vjerojatno.

Napokon, Paližnina je prva dužnost kao priora viteškog reda bila borba protiv islamske opasnosti. Prva je iskustva već stekao u borbi protiv pomoćnih turskih četa u Italiji, a i njegovi su vitezovi sigurno bili najbolji ratnici do kojih je Tvrtko mogao doći. Vjerojatno su, osim toga, i u Hrvatskoj bili svjesni preopasne blizine Turaka i potrebe da se osmanski val zaustavi.⁸⁶

Titulu bana kao argument, s druge strane, ne treba uzimati previše ozbiljno u obzir, jer se ona navodi u talijanskoj kronici čiji je pisac njome mogao počastiti i nekoga tko više nije bio ban, pa tako i Horvata.

Paližna se vratio iz boja u kojemu je bosanska vojska, čini se, najmanje stradala, te je u rujnu nastavio borbe protiv svog suparnika, Ladislava od Lučenca, također hrvatskog bana.⁸⁷ Kako se u lipnju i srpnju ne spominje nikakva njegova djelatnost u Hrvatskoj, to i takva odsutnost vijesti nudi posredan dokaz da je doista tada sudjelovao u Tvrtkovom pohodu protiv Turaka.

Vranski se prior do smrti borio s mačem u ruci, predvodeći svoje vitezove pred Vranom kao što je to činio i u Italiji. Starija je historiografija svakako pretjerivala prikazujući ga kao borca za nacionalno oslobođenje, pa čak i južnoslavensko ujedinjenje. Objektivnije bi bilo reći da je bio među prvima koji su skrivali dugogodišnji građanski rat u Hrvat-

⁸⁵ Takvo je mišljenje izrazio i S. Antoljak u predavanju što ga je održao u Arhivu Hrvatske u proljeće 1989.

⁸⁶ *Annales Forolivienses*, u: L. A. Muratori, *Rerum italicarum scriptores* XXII, Mediolani 1733, pokazuju da su s turskom opasnošću bili upoznati i u Italiji. Cijeli citat što se odnosi na kosovsku bitku, dosada samo djelomično u nas objavljuvan, glasi: »Eodem anno de mense Junii. Apud Durachium Amoratho Theucrorum Rege Graeciae et Dalmatiae agrum devastante, et omnia depopulante, contra Christianos horrida bella committuntur; sed contra Theucros quibusdam conjuratis Christi-Fidelibus, Rege Rassi, Rege Ungariae, Comite Lazaro, et Domino Johanne Banno cum Crucesignatis interemtus est ipse Amorattus, utroque exercitu in campis remanente, maxima tamen cum caede.«

⁸⁷ Klaić (kao u bilj. 2), 292—293.

skoj, što je u konačnici dovelo do gubitka Dalmacije. Najtočnije je, ipak, gledati u njemu hrabra i sposobna viteza, koji se samo mačem u ruci uzdigao od sitnog slavenskog plemića do vranskog priora i hrvatskog bana, pronoseći slavu svog oružja mnogim bojištima Italije i Balkana. Bio je dio viteškog svijeta, sa svim njegovim manama i vrlinama.

Zusammenfassung

IVAN VON PALIŽNA, PRIOR VON VRANA, RITTER DES JOHANNITERORDENS

Über das Leben von Ivan von Paližna haben bislang mehrere Autoren geschrieben, weil seine Rolle als Prior von Vrana, also als Ritter des Johanniterordens, in der Rebellion gegen die ungarischen Königinnen Elisabeth und Maria die Aufmerksamkeit der Historiker noch seit der Mitte des vorigen Jahrhunderts auf sich zog. In der vorliegenden Arbeit hat der Verfasser versucht, einige neue Elemente seiner Biographie sowie des Ursprungs des Geschlechts der Paližna beizusteuern. Er hat festgestellt, daß die Vorfahren von Ivan von Paližna Jobagionen des Kastrums von Garić im 13. Jh. waren, und es ist dem Verfasser auch gelungen, die Genealogie der Familie zu vervollständigen.

Aufgrund der im Druck erschienenen aber bisher nicht benutzten italienischen Quellen hat der Verfasser einige Daten über die Rolle von Ivan von Paližna in dem Krieg zwischen Venedig und Padua beleuchtet, an dem auch ungarische Truppen auf der Seite von Francesco Carrara teilgenommen haben. Vieles weist darauf hin, daß Ivan in mehreren italienischen Städten ein gut bekannter Heeresführer und Ritter war.

Der Verfasser teilt einige früheren Meinungen, wonach Ivan an der Schlacht auf dem Amselfeld teilgenommen hat, und zwar als Führer der Johanniter im Verband des Heeres, das der bosnische Herrscher Tvrtko in die Schlacht geschickt hat.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

LEKTOR I KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Narudžbe šaljite na adresu:

Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 50 d

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH